

7.-L'ORATÒRIA ÀTICA: LÍSIES I DEMÒSTENES (democràcia i oratòria, discursos públics i privats, l'oratòria en la democràcia atenesa)

1.-Definició.

L'oratòria és l'art d'elaborar discursos amb la intenció de persuadir. L'art de parlar bé té una finalitat pràctica: guanyar en un judici o convèncer els ciutadans d'una mesura política. Cal diferenciar l'oratòria de la retòrica: la retòrica és el conjunt de procediments per a elaborar el discurs, la part teòrica i normativa, mentre que l'oratòria és l'aplicació pràctica de la retòrica, la plasmació d'eixos procediments.

2.-Origen i desenvolupament.

Sent l'oratòria l'art de parlar bé, el seu origen és espontani i dependria en un principi de les habilitats personals de cadascú. La vida política en les antigues democràcies gregues va convertir eixa habilitat en imprescindible i a poc a poc es comença a veure la necessitat d'aprendre-la si no es té, o de perfeccionar el propi talent si un sí el té. D'allí que en les civilitzacions antigues com Grècia i Roma l'educació tinguera com a objectiu formar bons oradors capaços de desenvolupar la seua activitat política i millorar gràcies a la seua eloqüència. Es diria que va ser la manera de viure de la societat grega la que va produir l'oratòria: la vida en la *πολις* requeria la participació del poble en el seu govern o la necessitat defendre interessos privats davant dels tribunals.

Analitzant empíricament els discursos d'èpoques anteriors, els sicilians Córax i Tisies van elaborar la retòrica, és a dir, van triar un patró general i uns procediments més efectius. Els sofistes Protàgoras i Gorgias la van desenvolupar amb fins pràctics. Els sofistes consideraven l'oratòria com una habilitat pràctica que permetia fer creure a l'auditori que el negre era blanc o al revés. L'oratòria era una arma, un mitjà per a aconseguir un objectiu concret (la defensa d'un acusat, l'aprovació d'una llei). Ells, els sofistes, són considerats els tècnics i mestres de l'oratòria. En canvi, Plató ("Fedro") i Aristòtil ("Retòrica") van posar els fonaments filosòfics de l'oratòria basant-los en el coneixement de les passions.

3.-L'oratòria en la democràcia atenesa.

L'oratòria és un gènere literari en prosa que, com a manifestació pràctica de la retòrica, va nàixer al voltant de la meitat del segle V a. C. a Grècia. A diferència d'altres manifestacions literàries, destinades a la instrucció o a la simple delectació, l'oratòria ocupava un paper decisiu en la vida pública de la *πολις* i es va desenvolupar seguint l'estímul de dues figures solidàries, la del mestre (un *ρητωρ* o sofista instructor en l'art de la retòrica) i la del deixeble (l'orador que havia de pronunciar un discurs). Existien mestres a sou que ensenyaven a ser oradors i que transmetien el què, el com i en quin ordre havien d'expressar-se aquells que tingueren l'obligació de parlar en públic en els diferents contextos cívics a Atenes.

A Grècia es va formar l'ambient cultural idoni que justifica el naixement de l'oratòria com a gènere, a partir de les disquisicions sobre el que és més just, la realitat, el que és possible, el que és convenient, etc. És un gènere eminentment àtic associat a una època i una ciutat concretes: l'Atenes de finals del s. V a. C. Arrela l'eloqüència a Atenes on tot ciutadà té dret a acusar i a defensar's si és acusat, davant d'un jurat que no domina qüestions legals, sinó que es deixa portar per l'efecte de les paraules de l'orador. L'eloqüència forense exigia una

persuasió especial que va donar lloc a la professionalització de l'oratoría, per això existien els logògrafs que componien discursos per a que els litigants el memoritzaren.

La democràcia atenesa va ser la que va provocar el desenvolupament de l'oratoría i les seues tècniques, ja que els ciutadans havien de parlar bé en els seus discursos davant de l'Assemblea i els tribunals. A l'Atenes clàssica hi havia una certa afició als litigis, però no hi havia ni advocats ni fiscals, per tant, els ciutadans havien d'aprendre a rebatre arguments i a guanyar-se l'auditori. No tot el món era capaç de fer això, però es podia recórrer als logògrafs, escriptors de discursos.

En conseqüència, les circumstàncies que propicien l'aparició de la retòrica i una major importància de l'oratoría són:

A).-La consolidació del sistema democràtic a Atenes: el ciutadà per a poder expressar la seua opinió en l'Assemblea ha de saber parlar adequadament, igual que per a defensar-se en un procés judicial.

B).-L'aparició de la sofística: els sofistes no creuen en l'existència d'una veritat absoluta. L'orador hàbil i capaç de manejar adequadament els seus recursos podrà convèncer del que vullga a l'Assemblea.

4.-Tipus de discursos.

Si bé l'oratoría és l'art de parlar bé, el discurs variarà segons el context i es classifica en:

A-Discursos **deliberatius o polítics** (συμβουλευτική): L'oratoría política es referix al règim i govern dels pobles. Aquests discursos poden pronunciar-se davant del poble o una assemblea política (com els parlaments en l'actualitat). Se centren en el futur i el seu objectiu és convèncer. Es pronunciaven davant d'una assemblea, que estava formada per tots els ciutadans lliures de la *πολις* que comptaven amb el dret de la isegoria o igualtat a l'hora d'intervindre oralment en la política de l'assemblea. No obstant això, a diferència del que ocorria en l'àmbit judicial, la necessitat d'aprendre a pronunciar un discurs persuasiu en este context no era quelcom imprescindible. Encara que existia la possibilitat que cada ciutadà parlara expressant el seu propi paréixer, era molt difícil pronunciar un discurs en este context. De fet, era quasi impossible preparar per avançat un discurs.

B-Discursos **forenses o judicials** (δικανική): En la democràcia que va sorgir en la primera mitat del segle V a. C., un dels drets més importants era la isonomia (igualtat de tots els ciutadans davant de la llei). Tots els ciutadans tenien el dret, però també l'obligació, d'ocupar-se de la seua pròpia defensa davant d'un tribunal popular. Efectivament, són discursos que es pronuncien davant d'un tribunal i tracten de fer prevaldre a una de les parts implicades en una causa judicial. El seu temps de referència és el passat, es recolzen en proves i el seu objectiu és commoure per a convèncer.

C-Discursos **epidíctics** (επιδεικτική), també anomenats "solemnes" o "**demonstratius**": aquests són els discursos de lloança a una persona viva o morta (panegírics) o de celebració d'una institució o acte. Són més ampul·losos que els anteriors i de caràcter més literari, menys pràctic. Es tractava d'un context més indefinit, en el que es va desenvolupar l'oratoría que no era deliberativa ni judicial, destinada a l'exhibició de l'orador, i que es va posar en pràctica en àmbits privats (simposis) o cerimonials (epitafi).

5.-Elaboració i parts del discurs.

Utilitzarem els termes llatins per a designar les fases del discurs:

-**Inventio**: Primer es tria el tema del discurs i es fa arrebrega d'arguments o proves.

-**Dispositio**: El material arrebregat s'ha d'ordenar segons el tipus de discurs i la seua finalitat. El discurs consta de diverses parts:

- Exordi: és el pròleg i ha de captar l'atenció i benevolència de l'auditori.
- Narració: necessari especialment en els discursos judicials o solemnes. Es narren els fets des de l'òptica que es defén, o per a permetre la lloança del personatge o institució.
- Argumentació (discursos polítics o judicials): s'ordenen els arguments demostrant uns (**probatio**) i refutant altres (**refutatio**). És molt important la gradació dels arguments.
- Peroració o conclusió: resum final amb un aire més accentuat.

-**Elocutio**: és la part literària, l'atenció de l'estil i del ritme. S'adapta al tipus d'auditori i de discurs, sent més ampul·lós en els discursos solemnes.

-**Memòria**: és important memoritzar i no llegir el discurs.

-**Actio**: la veu i el gest han d'acompanyar al discurs.

La finalitat del discurs era, com deien els antics, ensenyar, agradar i commoure (docere, delectare, movere).

6.-Oradors més importants.

6.1.-LÍSIES (440-380 a. C.)

Com son pare, Céfal, era originari de Siracusa, va ser un metec, és a dir, no tenia la ciutadania atenesa. Per això es va dedicar a l'oratòria forense i va ser logògraf, centrant la seua activitat retòrica en la composició de discursos escrits per a altres. Va patir la persecució dels 30 tirans d'Atenes i va haver de fugir, mentre el seu germà era condemnat a mort. Ja de tornada, es va dedicar a perseguir judicialment a un dels 30 tirans, Eratòstenes, responsable de la mort del seu germà. Lísies, que es va guanyar la vida com logògraf, va escriure discursos per als litigants transformant-se en la figura més destacada de l'oratòria judicial àtica. La seua biografia es reflectix en la doble vessant de la seua obra: d'una banda, dedicat a l'ensenyança de la retòrica i a escriure discursos per encàrrec; i, d'una altra, consagrat a la tasca política de la restauració de la democràcia a Atenes i a la persecució dels 30 tirans per mitjà dels seus discursos. Va arribar a escriure més de 200 discursos, dels que només ens han arribat una trentena. Els més coneguts són “*Contra Eratòstenes*” (*Κατά Ερατοσθένους*), “*Defensa en el judici contra Simó*” (*Πρὸς Σίμωνα ἀπολογία*) i “*Sobre l'assassinat d'Eratòstenes*” (*Υπὲρ τοῦ Ερατοσθένους φόνου ἀπολογία*). Tenia un talent incomparable per a adaptar els seus discursos al caràcter dels seus clients. El seu estil és clar, senzill, sobri, per la qual cosa se li considera el representant més genuí de l'aticisme.

6.2.-DEMÒSTENES (384-322 a. C.)

Va ser un dels oradors més rellevants de la història i un important polític atenes. Va nèixer a Atenes, l'any 384 a. C. i va morir a Calauria, l'any 322 a. C. Era fill d'un ric fabricant d'armes, però va quedar als 7 anys baix la protecció d'uns desaprensus tutors que el van deixar sense herència. Per açò va posar tot el seu interès en l'estudi de les lleis i de l'eloqüència i així va aconseguir recuperar el seu patrimoni després de llargs pleits. La llegenda diu que des de xiquet Demòstenes tenia un problema de dicció. L'audiència es burlava del seu problema d'elocució (per exemple, dificultat a pronunciar la /R/) i el seu estrany i corretjós estil, que estava infestat de llargues frases amb arguments formalistes fins a un extrem dur i desagradable. Es deia que tenia debilitat en la veu, un parlar estrany i difícil d'entendre i una falta d'aire que, al trencar i desenllaçar les frases, enfosquia molt el sentit i el significat del que deia. Demòstenes va dur a terme un estricte programa per a superar eixes deficiències i millorar la seua locució. Va treballar la dicció, la seua veu i els seus gestos fins al punt que el seu afany i la seua devoció es van tornar proverbials. Com a anècdota es conta que, entre altres recursos per a millorar la seua oratòria, s'exercitava declamant amb pedres en la boca. Siga cert o no, va estudiar oratòria amb Iseu, ja que Isòcrates era massa car per a ell, i es va convertir en logògraf. No obstant això, a partir del 354 a. C. va començar a implicar-se en la política. Era partidari de la fermesa en l'exterior i d'un reforç del poder naval. Opinava que la ciutat d'Atenes havia de recuperar la seua hegemonia i desconfiava de Filip de Macedònia (pare d'Alexandre el Gran) i les seues ànsies d'expansió. Va ser, per tant, membre del "Partit del Pireu" enfrontat als que, com Èsquines, pensaven que la ciutat estava molt desmotivada i que Atenes ja no podia assumir el lideratge de l'Hèlade. Va tindre freqüents enfrontaments amb Èsquines, com en el judici sobre l'ambaixada (quan el va acusar de deixar-se subornar) o el de la corona, quan Èsquines es va oposar a que es concedira una corona a Demòstenes pels seus mèrits cívics.

També es va enfrontar repetidament a Filip (contra qui va pronunciar les "*Filípiques*", quatre discursos d'oposició a la política d'expansió de Filip) i va ser fins i tot el cap del partit dirigent entre el 340 i el 338 a. C. Després de la derrota de Queronea (338), el seu partit ja només intervindria episòdicament. Encara va participar a la mort d'Alexandre el Gran en la revolta contra Antípatre (rei de Macedònia), però al ser vençuda Atenes va haver de fugir. Es va refugiar en el temple de Posidó (a l'illa de Calauria), on es va suïcidar en el 322 a. C..

Ja els antics van reconèixer les qualitats oratòries de Demòstenes com a excepcionals i van tindre els seus discursos per models per a qualsevol que pretenguera iniciar-se en l'art de l'oratòria. És considerat com el millor dels oradors atenesos, pel seu vigor, la precisió dels seus arguments, sense concessions fàcils ni massa figures retòriques, i el vigor de la seua prosa amb un perfecte domini de tots els recursos de l'idioma. Es conserven d'ell 61 discursos: "*Contra Androcíó*", "*Contra Timócrates*", "*Filípiques*", "*Sobre l'ambaixada*", "*Sobre la Corona*", etc.